

ORHAN. ORHAN BEY, GAZİ, ŞucÂ' ALDİN, İHTİYAR AL-DİN, SAYF AL-DİN (,128i — 1362), 2. O s m a n l ı p â d i ş â h ı d ı r . Osman Gâzî 'nin Mal Hatun bint Ömer Bey adlı zevcesinden, 680 (1281/1282)'de, doğmuştur. Umumiyetle kabul edilen bu doğum tarihi hakkında birbirinden epeyce farklı ve çeşitli kayıtlar veren bâzı Osmanlı vak'anüvisleri, Orhan *ın annesinin Şeyh Ede-Bâlî'nin kızı Bala Hatun olduğunu bildirirlerse de, kendisinin 724 (1324) tarihli vakfiyesi (bk. İ. H. Uzunçarşılı, *Belleten*, sayı 19, s. 277 — 288) bu hususta kesin bir hüküm verdirecek mâhiyettedir; zîrâ bir temlik hukukunu tesbit eden ve düzenleyen bu vakfiyede hâzır bulunanların hemen hepsi aileden olup, Osman Gâzî 'nin çocukları ve bir de zevcesi kaydedilmiş görülmektedir. Orhan Bey babasının istiklâl ilân edip, bizanslılara karşı mücâdeleye ve fütuhata giriştiği ilk anlardan itibaren askerlik ve idare işlerine katıldı ve vazifeler aldı. Nitekim Osman Gâzî 1301'de küçük beyliğini idare bölgelerine ayırdığı sırada, Sultan-Önü tesmiye edilen yerleri, yâni Karaca-Hisar ve nahiyelerinin idaresini artık yiğitlik çağına gelmiş olan büyük oğlu Orhan Bey'e tevdi etmiş idi. Daha önce de Bilecik ve Yar-Hisar kalelerinin fethinde pek çok yararlığı görülmüş ve evvelce Bilecik tekfuruna nişanlı iken, bu savaşlarda (1299) esir edilen Yar-Hisar tekfurunun kızı Nilüfer Hatun, babası tarafından, kendisine tezvîc edilmiş idi (Âşık Paşa-zâde, İstanbul, s. 17 'de Ülüfer Hatun ye Neşri, TTK L 104'te: Lülüfer Hatun; Şk. bir de *Kunh al-ahbâr*, V, 33) ki, bu izdivacdan bilâhare iki oğlu, Süleyman Paşa ve Murad (I .) [b. bk.] doğdular. Osman Gâzî yine ilk fütuhât sıralarında Orhan '1 Köprü-Hisar (Yeni-Şehir ile iznik

arasında)'m fethine gönderdiği gibi, diğer gâzîler ile birlikte İznik üzerine de
400 ORHAN.

yolladı (Lutfî Paşa, *Tarih*, s. 23). Mamafih Orhan 'm bu esnada asıl vazifesi Karaca-Hisar '1 Germi yanoğulları tarafından gelecek bir tecâvüze karşı muhafaza etmek idi ve buna gazilerden Saltuk-Alp ile birlikte me'mûr edilmiş idi. İlhanlı devletinin Anadolu 'ya hâkim olduğu bu devirde, onlar ile birlikte gelip de, Germiyan topraklarına (Kütahya taraflarına) yerleşmiş bulunan ve Bizans kaynaklarında Toharlar olarak zikredilen Çavdar aşireti (Çavdar-oğlu diye tanınan bir reise tabî oldukları için böyle tesmiye edilmişlerdir) fırsat buldukça „yel gibi eser, sel gibi yol keser" takımından idiler ve Osman Gâzî 'nin hâkimiyeti altındaki yerlere geçip, ansızın köy basarak, halka zulüm ettikleri olurdu. Osmanlılar ile Germiyanlılar arasında bir soğukluğa sebep olan ve iyi komşuluk münâsebetlerine te'sir eden bu duruma karşı Orhan Bey Karaca-Hisar 'da dâima hâzır bir hâlde durmakta, Çavdar-oğlu bir tarafa sarkıntılık yaptıkça, hemen üzerine gidip; bunu defa çalışmakta idi. Bir aralık Osman Gâzî 'nin Lefke (bugün Osman-Eli) gazasına gittiği ve Orhan Bey'in de Eskişehir'de bulunduğu bir sırada (1315 veya 1316) Çavdar aşireti Karaca-Hisar '1 basmış, kurulu olan pazarı yağma etmiş idi. Bunu duyunca, Orhan Bey, yanma Aykut-Alp ve Saltuk-Alp '1 alarak, mütecavizin peşine düştü ve onu dağlar arasında „Oynaş-Hisarı" denilen harap bir kale yakınında yakaladı ; vuku bulan çarpışmada Çavdar-oğlu kuvvetlerini perişan ve kendisini de esir etti. Bu hâdiseyi öğrenen Osman Gâzî de Karaca-Hisar 'a geldi; fakat Çavdar-oğlu affedildi ve esirler de

serbest bırakıldı (krş. Aşık Paşa-zâde, *ayn. esr.*, s. 25; Neşrî, *Cikan-nümâ*, I, 122 v. d.; Sâdeddin, I, 26; J. v. Hammer, trc. Atâ Bey, I, 121). Orhan Bey bundan sonra, babasının tam güvenini kazandığı cihetle, Bizans 'a karşı girişilen fütuhât hareketinde başlıbaşma kumandan tâyin edildi ve maiyetine Akça-Koca, Gâzî Abdürrahman, Konur-Alp ve Köse-Mihal gibi, ünlü gâzîler de verilerek, Sakarya ile deniz arasındaki mahallerin zaptına gönderildi (1317). Kara-Çiş (Kara-Cüyüş), Kara-Tekin hisarları, Ak-Yazı, Tuz-Pazarı, Kapucuk-Hisarı, Sapanca (Ayan) gölü kenarındaki Kereste kalesi, Ebe-Suyu Kiliki-Hisarı (Geyve-Ak-Hisan, bugünkü Pa-muk-Ova yakınında) gibi yerleri, beraberindeki gâzî kumandanlar ile birlikte, bu ve sonraki senede (1318) fethetti. Babasının artık yaşlanması, romatizmadan da muztarip olması ve fazla hareket edememesi sebebi ile, kurulan yeni devletin kuvvetlenmesine ve itibârının artmasına Orhan Bey 'in kâfi gelebileceği bir çok tecrübeler ile sabit olmuş idi. Bundan dolayı, 1320 'den itibaren, babası tarafından adetâ vekil yapılmış gibi idi. Gerçekten bu tarihten sonra, devlet ve idare işlerinin hemen tamamen Orhan Bey 'in elinde bulunduğu görülmektedir. Bu durum karşısında ve tarihî kaynakların birbirini tutmayan kayıtları nazara alınarak, daha kat'î ve güvenilir bir vesikadan da yoksun bulunulması sebebi ile, Osman Gâzî 'nin, idareyi oğluna bıraktıktan sonra, ne kadar daha yaşadığı ve ölümünden sonra mı Orhan 'in hükümdar olduğu, yoksa beyliğini tamamen oğluna terkettikten sonra mı vefat ettiği bugün bile münâkaşa mevzuu olmaktadır (I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi*, Ankara, 1961,1, 112). Bununla beraber Orhan Bey'in 1321'de

Mudanya üzerine yine müstakillen varıp, fethine muvaffak olması, müteakiben senelerden beri abluka altında bulundurulmuş Bursa 'nın artık teslim olacağına anlaşılması üzerine, Osman Gâzî 'nin asker ve ümerâyı Yeni-Şehir ovasına toplayarak, her kesin huzurunda Orhan Bey 'i bu işe me'mûr etmesi gibi hâdiseler, diğer taraftan 724 tarihli vakfiyenin ve 727 tarihli ilk sikkesinin ışığı altında Orhan Gâzî 'nin hükümdarlığının 1324'te mevcut bulunduğunun anlaşılması keyfiyeti onun, daha babası ölmeden, resmen devletin başına geçmiş olduğunu göstermektedir ki, Âşık Paşa-zâde (s. 31) ile Neşrî (s. 136) ve Oruç Bey (s. 14 , 'in de Osman Gâzî 'nin, daha hayatta iken, devletin idaresini oğlu Orhan 'a bıraktığını mütefikan bildirmeleri, hattâ Neşrî 'nin — „ ... ve dahi bunu kas-detti kim, oğlu Orhan kendü zamanında şevket tutup, nârndar ola ki, kendüden sonra halk ana itaat göstereler..." — diye bunun sebebini de açıklaması bu hususta her hangi bir şüpheye yer bırakacak gibi görünmemektedir. Aneak vekâyînâmeler arasında Bursa 'nin fetih tarihi ve bunun Osman Gâzî ile Orhan Bey 'in saltanat devirlerinden hangisi zamanında olduğu noktası mevzuunda da ihtilâf ve tereddüt bulunduğunu, Âşık Paşa-zâde ve Neşri ile İbn Kemâl gibi, XV. asrın sonlarına âit ilk tarihî kaynaklarımızın bile bu mes'eleleri münâkaşa ettiklerini kaydetmemiz, *Cihannümâ* (s. 134) 'nin Bursa fethinin 722 (1322) 'de vuku bulunduğunu kat'î bir lisan ile bildirirken, diğerlerinin daha ziyâde 726 (1326) 'yi kabul ettiklerini belirtmemiz lâzımdır. Filhakika Orhan Bey, galip bir ihtimâl ile, babasının henüz hayatta ve hasta bulunduğu son senesinde ordusu ile Bursa üzerine yürüyerek, kat'î teşebbüse

geçmiş, bir taraftan o zamana kadarki ablukayı kuşatmaya ve sıkıştırmaya çevirirken, diğer yandan Köse-Mihal Bey 'i Bursa tekfuruna nezdine göndererek, çok âciz ve muztar bir duruma düşmüş bulunan kalenin teslimi teklifinde bul

ORHAN. 401

ünmüş ve nihayet bu Önemli Bizans beldesini fethetme muvaffak^_elmiş idi [bk. raad. BURSA]. Teslim şartları gereğince, tekfurun kaleden ayrılmasını müteakip, Orhan Gazi, beili-başlı kumandanları Turgut-Alp, Köse-Mihal Bey, ünlü gaza arkadaşları Şeyh Mahmud, Ahî Şemseddin-zâde, Ahî Hasan v. b. ile açılan kale kapılarından içeri girmiş (2 cemâziyeievve! 726=6 nisan 1326) vs cuma namazını bir manastırda kılmış idi. Orhan Bey *in verdiği emir üzerine, fâtipler tarafından şehir ve mülhakatı ahâlisinden hiç bir şey gâret olunmamış, sâdece kalenin tesliminde yardımcı dokunduğu vs kale kumandanı ile birlikte İstanbul 'a gitme-yerek, burada kaldığı Neşri tarafından bildirilen, tekfur vezirinin gazilere verdiği paralar kabul edilmiş idi. Kalein tamire muhtae olan yerlerini tamir ettiren Orhan Bey buraya muhafızlar koydu ve emniyet tedbirleri aldırdı, Orhan Bey Bursa 'nın fethinden önce bu kalecin anahtarı telakki edilen Atranos (Orhan-EK) kafesini alıp, yıktırmış idi (Ibn Kemâl 'e göre, 745 sonlan = teşrin II. 1325). Bursa 'nın fethinden sonra ilk işi ise, babası Osman Bey 'in ölüm yatağında kendisine yaptığı vasiyeti [bk. mad. OSMAN] yerine getirerek, nâşmı kaledeki Gümüşlü-Künbed tâbir edilen türbeye defnettirmek olmuş idi. Bu sıralarda ümerâdan Akça-Koca, Kandıra 'yi, maiyetindeki Gâzî Abdür-rahman ile birlikte de, Kartai civarındaki Aydos ve bunun şimâindeki Şamandıra kalelerini, yine ümerâdan Kara-

Mürsel ise İzmit körfezinin cenup bölgesini fethederek, Osmanlı hududunu Karadeniz ve istanbul boğazına doğru genişletmiş lerdı.

Orhan Bey 'in saltanatının ilk devresi Bizans devleti ile mücâdele içinde geçti, ilhanlıların Anadolu valisi Tisnurtaş Bey'in 1327'de Mısır 'da idam edilmesi ile, bu devletin baskısından ve tehdidinden kendisini tamamen kurtulmuş hissettiği ve tam bir istiklâl ile harekete muktedir bulunduğunu anladığı cihetle, diğer taraftan genç devletin hayatî menfaatlerinin İstanbul istikametindeki Bizans kale ve beldelerine sahip olmakla sağlanabileceği düşüncesi ile, başta iznik ve izmit 'i alması ve bunun için de Bizans ordusuna karşı askerî üstünlüğünü isbat etmesi icâp ediyordu. Bu vesilenin zuhuru gecikmedi ve Bursa 'nm sukutundan sonra, iznik 'in Orhan Bey tarafından şiddetle muhasara edilmesi üzerine ve hiç değilse, bu mühim Bizans merkezini kurtarmak emeli ile, imparator A.ndronikos III., büyük bir ordunun başında oıarak, Anadolu yakasına geçip, Osmanlılara karşı hareket etti. İznik muhasarasına bir miktar kuvvet bırakarak, Bizans ordusunu karşılamağa koşan Orhan Bey kuvvetleri ile

islâm ADsikiopadisi

Bizans kuvvetleri arasında Darıca ve Eski-Hisar arasında bulunan Pelekanon mevkiinde bir çarpışma vuku buldu. Orhan Bey muharebeyi kazandı (mayıs 1329). Yaralanan imparator evvelâ kendisine karargâh ittihaz ettiği Fiokrini kalesine, sonra da İstanbul 'a çekildi. Bu gâ-libiyeti müteakip, Orhan Bey artık yardımdan ümidini kesen iznik kalesini teslim aldı. Bursa 'da olduğu gibi, burada da yerli halktan isteyenlerin malları ile birlikte gitmelerine müsâade etti ve

kalanlar için de, kendi tebeasmdaıı olmak ve sâdece haraç vermek şartı ile, din ve âdetlerini muhafaza edebileceklerini ilân ettirdi ve burayı kendisine beylik ve hükümet merkezi yaptı (1330). Nitekim 3 sene sonra (•333), Anadolu'yu gezerek, İznik'e gelen seyyah Ibn al-Battûta (*Seyahainâme*, s. 341 v. dd.) „Türkmen mülûkünün âzami ve kesret-i emval ve bilâd ve asâkirce cümlesinin ekberi" dediği Sultan Orhan 'a burada mülâki olmuş, iznik'te ikamet eden Nilüfer Hatun tarafından, îzâz ve ikram görmüş idi. Bu mühim Bizans kalesine sahip olan Orhan Bey, derhâl buranın imârına girişmiş, büyük bîr kiliseyi camie, bir manastırı medreseye tahvil ile. Yeni-Şehir kapısı tarafında bir de imaret yaptırmış, buna zevcesi Nilüfer Hatun 'un diğer bir imaret ve oğlu Süleyman Paşa'nın da bir medrese inşâsı sureti îe katılmaları neticesinde, Sznik tamamen bir türk-möslüman şehri manzarası almış idi, Müteakiben o sıralarda ticarî faaliyeti ila meşhur olan İzmit 'i muhasaraya teşebbüs eden (1331) Orhan Gâzî, imparatorun sür'atie bu kalenin yardımına koşması üzerine, muhasarayı kaldırmış ise de, bilâhare 6 sene sonra (1337)> şiddetli bir tazyik sonunda teslim almağa muvaffak olmuş vs izmit ve havalisinin idaresini de oğlu Süleyman Paşa 'ya vermiştir ki, bunun adaletli hareketi sebebi îe ve etraflarının tamamen Osmanlı türkîeri ile çevrili olmasından dolayı, civardaki bir çok kaleler (Taraklı-Yenicesi, Göynük, Mudurnu) de birer-birer teslim oldu. Aynı suretle İzmit körfezindeki Gemlik, Armutlu ve Anafaur mevkileri de, bu işe me'mûr edilen Kara Timurtaş Bey vâsıtası ile, Orhan Bey kuvvetlerinin eline geçti (1334; krş. *Tâc al-tavârih*, I, 44 v. dd.). Orhan Bey saltanatının ikinci devresinde bir yandan

Anadolu harekâtı ile komşu türk beylikleri arazilerinden bâzı kazançlar te'min etmeğe çalıştı; diğer taraftan da Bizans devletinin iç işlerine, saltanat ve hanedan mücâdelelerine karışmak ve böylece yeni kurulmakta olan devleti hesabına çok esaslı medfaatler sağlamak fırsat va imkânını buldu. Evvelâ 1342 'de Ulubad, Mihaliç v® Kirmasti gibi, Osmanlı memleketleri ile merkezi Balıkesir 'ds

26

40» ORHAN.

bulunan Karasi-ogulları beyliği arasındaki yer-leri aldı ve bu suretle onlar ile hem-hudut oldu. Bu sırada Karasi Bey 'in öiümü ile, bu beyliğin başına Demirhan Bey geçmiş, fakat kardeşi Dursun Bey ona muhalif olarak, Orhan Bey 'e iltieâ etmiş bulunuyordu. Dursun Bey 'in tahriki ve şayet Karasi beyliğinin başına geçmek için kendisine yardım edilecek olursa, Balıkesir ile birlikte bâzı yerleri Osmanlılara vereceğini bildirmesi üzerine, Orhan Bey Karasi seferini yaptı t Osmanlı kaynaklarının Demirhan 'ı 'Aclân Bey 'in oğlu göstermesi, bu hususta Hacı tı-Beyi 'nin tavassutta bulunması v.b. hakkında tafsilât için bk. mad.

KARASÎ-OGUL-LARI; Neşrî ve Sâdeddin, Aşık Paşazâde).

Bu seferin tarihi için türlü kayıtlar ve nakiller arasında en fazla ihtimâl 134; sıralarında olduğu merkezindedir. Orhan Bey'in Balıkesir üzerine yürüdüğünü duyan Demirhan Bey Bergama 'ya çekilmiş ise de, burada muhasara edildi. Ancak bu esnada Dursun Bey 'in kaleden atılan bir ok ile öldürülmesinden sonra Demirhan Bey Orhan Gâzî 'ye teslim olmağa meebûr kaldı ve bu beyliğe âit olan Balıkesir, Manyas, Kapı-Dağı ve Edineik gibi memleketler Osman ii arazisine ilhak olundu. Karasi

beyliğinin bir çok sahil arazisinin Osmanlılara geçmesi ile, Rumeli 'ye geçiş imkân altına girdi ve büyük bir nisbette kolaylaştı. Bu ilhakın Orhan Bey için diğer ehemmiyetli bir fâidesi de bu beyliğe tabî değerli ümerânın Osmanlı hizmetine geçmeleri ve Hacı II-Beyi, Evrenos Bey, Ece Halil ve Gâzî Fâzıl gibi, büyük ve teerübeîi kumandanlardan, müteakip Rumeli fütuhâtında azamî şekilde hizmet ve yararlık sağlanması olmuş idi. Orhan Bey 'in Bizans imparatorluğunun iç işlerinde müdâheleci rol oynaması mes'elesine gelince, bunun Andronikos III. 'un 1341'de ölümünden sonra tahaddüs eden vaziyet dolayısı ile ve bu sırada vuku bulduğu görülmektedir; zîrâ şerik imparator Jean Kantakuzenos,

rakibine ve muhaliflerine karşı evvelâ Aydınoğlu Gâzî Umur Bey 'in, sonra da Orhan Gâzî 'nin yardımına müracaat etmek zorunda kalmış idi. Orhan Bey imparator Kantakuzenos 'A 5.000 — 6.000 kişilik bir yardımcı kuvvet gönderdi ki, bu sayede, Karadeniz kenarındaki Süzebol müstesna olmak üzere, bütün sahil bölgesini rakibi küçük imparatorun annesi ve vesîsi Anna de Savoie 'nm elinden alabildi (*345)• Keza yine bu kuvvetler ile Edirne 'yi zaptedebilmiş idi. Bir rivayete göre, Kantakuzenos Orhan Gâzî 'yi kendisine bağlamak için. kızını ona vermeği vaad etmiş ve bunun kargılığında 5 000 kişilik bir kuvvet almış idi (E. de Muralt, *Essai de Chronographie Byzantine*, Petersburg, 18f3, II, 598}. Gerçekten

1346 'da Orhan Bey Kantakuzenos 'un kızı Theodora ile evlendi. Aynı sene zarfında Kantakuzenos Rumeli 'de hâkim vaziyet» geçtiği için, İstanbul 'u almağa teşebbüs etmiş ve Orhan Bey 'in verdiği yardımcı kuvvetler ile, buna ve kendisini şerik imparator tanıtmaya muvaffak

da olmuş idi. Ertesi sene (1347) yaz mevsiminde Orhan Gâzî 'nin bir donanma ile ve beraberinde zevcesi Theodora da bulunduğu hâlde, Üsküdar'a gelerek, kayınpederi ile görüştüğünü ve Sırlara karşı hareket etmek için, Bizans Ordusuna 6.000 kişilik bir kuvvet göndermeği vaad ettiğini görüyoruz. Osmanlı yardımcı kıt'alarının sırp kiralına karşı gide. rek, bu taahhüdü de yerine getirdikleri anlaşılmaktadır (Cantacuzene "den naklen 1. H. Uzunçarşılı, *agn. esr.*, s. 136). Aneak damadı Orhan Bey'in verdiği bu kuvvetler ile sıkışık bir durumdan kurtulmağa muvaffak olan Kantakuzenos zaman-zaman Papa'ya müracaat ile haçlı seferi tertibi istediği gibi, diğer taraftan da başı daraldıkça Orhan Bey 'e baş-vurmak-tan da geri durmuyordu. Nitekim 1349 'da Sırbistan kiralı Stefan Duşan Selanik şehrini zaptetmek üzere iken, Kantakuzenos 'un Orhan Bey 'e müracaat ile te'min ettiği vs Orhan Bey "in oğlu Süleyman Paşa kumandasında bulunan 20.000 kişilik Osmanlı kuvveti vaziyeti kurtarabilmiş idi. Bu sırada Bizans donanması ile birlikte, bir miktar Osmanlı deniz kuvvetlerinin de harekâta iştirak ettiği görülmektedir. Çok geçmeden Kantakuzenos ile şerik imparator 'oannes V. arasında mücâdele alevlendiği vakit Orhan Bey, Cenevizliler ile beraber, yiae Kantakuzenos tarafını tutmuş ve yardımcı kuvvetlerini göndererek, bir taraftan Edirne 'de muhasara altında bulunan Kantakuzenos 'un oğlu Mateos 'u kurtarmış, diğer yandan ayria 10.000 kişilik bir türk kuvveti ile Dimetoka 'da sırp ve bulgarlara karşı mühim bir galibiyet elde etmiş idi (1352). Bu yardımcı türk kuvvetlerine Süleyman Paşa kumanda ediyordu ki, bu vazifesini başarı ile yapıp, Anadolu 'ya dönerken,

Kantakuzenos 'un bu yardıma mukabil Gelibolu yarımadasında vermiş olduğu Çimpe (Çimbi) kalesinde bir miktar asker bırakmış idi (1353). Bu suretle Osmanlılar Bizans 'taki taht ve saltanat mücâdelesine 1345'ten itibaren karışmış, fakat buna mukabil, hem ileride kendi hesaplarına yapacakları Rumeli fütuhâtı için teorübe kazanmış, hem de Rumeli yakasında hakikaten yerleşerek bir hareket üssüne sahip olmuş bulunuyorlardı (krş. M. Aktepe, *Osmanlıların Rumeli 'nde ilk fetihleri. Çimpe kalesi, istanbul, 1950, Tarih derg.*, sayı *). Orhan Bey saltanatının üçüncü ve son devresi 1353 ten itibaren, Rumeli'ye

ORHAN. 4»î

yerleşmek "şeklinde başladı ve bu yerleşme ve fütuhât hareketi bizzat Kantakuzenos ile de ciddî ihtilâfa yol açtı; çünkü o Osmanlıların Avrupa mmtakasına yerleşmelerinin imparatorluk için ne kadar tehlikeli ve vahîm olduğunu anlamakta gecikmemiş. 1354'te Gelibolu'yu alan Orhan Bey kuvvetlerinin, Bolayır ve Tekirdağı 'na kadar, bütün Marmara kîyılara sahip olduğunu da gördükten sonra, buna mâni olmağı düşünmüş idi! böylece Orhan Gâzî 'ye haber gönderip, 10.000 altın mukabilinde Çimpe 'yi satın almak istediğini ve türk kuvvetlerinin Gelibolu 'yu terk ve tahliye etmelerini, İzmit 'te kendisi ile görüşmek arzu ettiğini bildirdi. Buna karşılık Orhan Gâzî. imparatorun kendisine yardımları mukabilinde verdiği Çimpe 'yi, teklif mucibince, terk edebileceğini, fakat Gelibolu'yu bizzat kendi kuvvetleri zaptetmiş olduğu cihetle burayı iade edemeyeceğini ve hastalığı sebebi ile de görüşemeyeceği eevabı-nı gönderdi. Gerçekten Kantakuzenos izmit 'e kadar» geldi ise de, Orhan Bey

ile görüşmeden, istanbul 'a döndü ve bu defa da sırp lar ve buigariar ile birlikte. Balkanların türkîere karşı muhafaza ve müdâfaası hususunda başarısız bir takım teşebbüslere girişti. Mamafih çok geçmeden de Bozea-Ada 'daki mahbesinden Venediklilerin yardımını ile kurtulup-gelen rakibi loannes 'e saltanatı bırakmak zorunda kaldı ve bir manastıra çekilerek artık dâmâdı Orhan Bey ile münâsebetini tamamen kesti (1355). Bu sırada iyice yaşlanmış durumda bulunan Orhan Gâzî'nin yerine, büyük oğlu Süleyman Paşa 'nın harekâtı idare ettiği görülmektedir. Ezeümle 1354 'te Eretna devletindeki karışıklıklardan istifâde ile bu devletin elinde mü. him bir merkez gibi telakkî edilebilecek, Ankara 'yi şark hududunun kilit noktası telakkî ederek, ele geçirmeği düşünen Orhan Bey, burayı oğlu Süleyman Paşa 'nın kumandasında sevketmiş olduğu kuvvetler ile zaptettirmiş idi. Daha sonra (1356) Süleyman Paşa bir aralık elden çıkmış bulunan Gelibolu 'yu tekrar zaptettiği gibi, Rumeli 'de geniş mikyasta faaliyete geçti ve Çorlu'yu da aldı. imparator loannes V., türkleri buralardan çıkarmak için kuvveti olmadığından, fütuhâtı önlemek maksadı ile, Orhan Bey ile iyi geçinmek mecburiyetini duydu. Bu sırada Orhan Gâzî 'nin Theodora'dan doğmuş olan oğlu şehzade Halil 'in İzmit körfezinde, kayık ile gezerken, Foça Ceneviz korsanları tarafından yakalanıp, Foça'ya götürülmesi (1356), bu münâsebetlerin daha dostâne bir şekil almasını, yâni imparatorun bu çsouğu kurtarmak üzere, bizzat donanması ile Foça'ya gidip, oradaki Ceneviz valisine, yarısını kendi tarafından, yansı da

Osmanlı hükümdarı tarafından ödenmek üzere, 100.000 altın vermek suretiyle, şehzadeyi kurtarmasının ve izmit

'te babasına teslim etmesinin ('359) bu hususu sağladığı görüldü (Muralt ve Grigoras'tan naklen İskender Hoeî, *Şehzade Halil 'in sergüzeşti, TOEM, I, 249 v. dd.*); aynı sene zarfında yapılan bir muahede ile, imparator Orhan Bey 'in Rumeli 'de yerleşmesini, yâni Süleyman Paşa tarafından yapılan Gelibolu, Bolayır, Malkara, Çorlu ve Tekir-Dağı 'na ka-darki fütuhâtı kabul etti. Orhan Bey 'in ve Osmanlı türklerinin bir köprü-başî telakkî edilebilecek olan Gelibolu 'da yerleşmeleri, Avrupa 'nın dikkatim çekmekle beraber, Balkan milletleri arasındaki karışıklık, ihtilâf ve mücâdeleler ile dolu durum, bu tarafta türk fütuhâtım esaslı bir şekilde engelleyecek gibi değil idi. Bu sebepten sür'atle hareket edip, Balkan yarımadasına yayılmak, rom illerini Osmanlı türkie-rine açmak fikri başlıca hedefi teşkil ediyordu. Ancak Balkanlardan sırp-bulgar ve macarlarm, Gelibolu yarım-adasında da Bizans ile Venediklilerin ittifak hâlinde ve müştereken taarruz ihtimâli olabilirdi. Buna karşı derhâl iskân ve yerleşme siyâsetinin tatbikma başlandı. Süleyman Paşa babasından aldığı talimat ile, fethettiği Rumeli arazisini türkleştirmek için, Anadolu 'daki Osmanlı memleketlerinden, yeni ilhak olunan Karasî topraklarından göçebe türk aşîretlerini, türkmenîeri nakledip, yerleştirdi. Onun bu faaliyetinde kardeşi Murad Bey [bk. mad. MURAD I.] de bulunuyordu. Ancak Rumeli 'de faaliyette bulunan Süleyman Paşa [b. bk.] 'nm bir avı takip ederken, atında düşerek, kaza neticesinde vefat etmesi (1358 veya 1359), bu taraflardaki fütuhât harekâtında bir duraklama ve bâzan da bir gerileme husule getirdi. Gerçi onun yerine derhâl acabaca bir kardeşi Murad Bey kumandan tâyin edildi ise de, asıl vaziyeti muhafaza ve idâr© edenler Lala

Şahin Paşa, Hacı İli-Beyi ve Evrenos Bey gibi muktedir ve tecrübeli emirler oldular ve bunların Murad I. 'm bir müddet sonra Orhan Bey 'in vefatını (1362) müteakip, teşebbüsü eline alıp, fütihat hareketini daha hızlı bir tarzda yürütmesine kadar, soğukkanlı ve cesû-râne bütün hücumlara karşı koymaları Rumeli 'de bu sırada vukuu melhuz büyük bir çözümlün önüne geçti. Osmanlı devletinin ilk teşkilâtı Orhan Gâzî zamanında kuruldu. Bursa ve İznik 'in zaptedil-mesi Osmanlı beyliğinin ilk devir tarihinde ehemmiyetli hâdiseler olarak mütâlea edilebilir. Orhan Gâzî beyliğinin hudutları artık mütemadiyen genişlemekte olduğundan, yeni müesseseler ile sağlam temellerin atılması bu siyâsî fârhğa ve birliğe bir hayatîyet ve devamlılık

404 ORHAN.

sağlamakta idi. Bu beylik yavaş-yavaş eski aşîret usûl ve kaidelerinden, tiirk ve türkmen törelerinden az-çok ayrılarak, o zamana göre modern bir devlet olmak yolunu tuttu. İdare sahasında, adalet ve askerlik işlerinde teşkilât vücûda getirmek lüzumu hîssolundu. Bu hususlarda ulemâ sınıfından gelmiş olan vezir Alâeddin Paşa ile Bursa kadısı Çendereiî Kara-Haîil Efendi [bk. mad. ÇANDARLI] bilhassa faaliyet ve hizmetlerde bulundular. Evvelâ Orhan Bey 'in cülusunun üçüncü yılında (727) bir gümüş sikke basıldı (krş. t. H. Uzunçarşılı, *Câzî Orhan Bey 'in hükümdar olduğta tarih ve ilk sikkesi, Belleten, sayı 34, s. 207 — zil*); bu parada Osmanlıların mensup oldukları Kayı boyu damgası da bulunuyordu. Orhan Bey devrinin Osmanlı fütihat hareket ve siyâseti şöylece hulâsa edilebilir: babasının zamanında olduğu gibi, Orhan Bey devrini de evvelâ, bir uç beyliği

hüviyeti ve şuuru içinde mütâlea etmek ieâp eder. 1302 'de Karaca-Hisar sancak beyliğine tâyin edildiğinden itibaren Selçuklu devletinin an'anesinin bir devamı olarak, kendisi uç beyidir; beyier-beyi derecesini babasından almıştır ve „emîr-i kebîr" unvanını. Bursa 'daki Şehâdet camii kapısında Orhan Bey nâmına mevzu kitabeden de anladığımız vecihle, 1338 'de, yâni hükümdarlığının ortalarında bile kullanmakta idi. Bir islâm serdârının kendi kılıcı ile aldığı yerin gaza hakkı veya diğer bir tâbir ile, kılıç hakkı olarak, kendisine âit olması ve dolayısı ile uç beyliği arazinin parçalanmasına mâni olmak durumunda bulunuyordu. Kumanda işlerini ya bizzat veya oğulları vâsıtası ile elinde tutuyordu. Bu devir fütihat siyâsetinin ikinci fârik vasfı, Osmanlı idâresinin bütün Türkiye 'ye hâkim olma istidadım göstermesi keyfiyetinin Orhan Bey zamanından başlaması vâkıasıdır. O bir taraftan Bursa 'yi, diğer yandan iznik ve izmit 'i aldı ve müteakiben türk kuvvetleri istanbul boğazının Anadolu kıyılarını tamâmiyle zaptetti; fakat İstanbul gibi müstahkem bir şehrin o sırada fetholunamayacağı ve bu şehre karşı" geniş ölçüde ve müessir bir hareket yapmak imkânı bulunamayacağını anlayınca, fütihat istikametini Bursa üzerinden Gelibolu cihetine çevirmediği düşünmüş, akmcılığı artık İstanbul 'a karşı değil, yeni beliren fırsatların da sevkı ile, Rumeli tarafına tevcih etmiş idi. Diğer yandan, Orhan Bey 'in miils birlik teşebbüsünde attığı adımlar ve yaptığı hamleler ile Osmanlı beyliğinin Anadolu işlerinde mühim bir rol oynayacak bir yer almasını te'mine çalıştığı görülmektedir 1354 'te Ankara 'yi oğla Süleyman Paşa 'ya fethettirmesinde, muhakkak ki, evvelce.buralarda mevcut bir aile tımarı veya malikânesi haklarını kendisine destek

yapmak istemesinin bir payı olmslı idi; yâni Orhan Bey 'in Bursa 'dan Ankara 'ya ve oradan Tokat 'a ulaşan bir yolun etraf ve civarını zaptetmeği bir hedef olarak alması, anlaşıldığına göre Selçuklular devrindeki Türkiye 'yi yeniden ihya siyâsetinde ilk iş olarak eline almak ve tatbik etmek istediği bir usûl idi ve bunu mühim bir âmil sayıyordu. Onua Karaman-oğıu ile Germiyanođuilan mücâdelesinde, Feridun Bey münşaatındaki muhaberelelerinden öğrendiğimize göre (I, 80—87), Ger-miyan-oğlunu himaye yollu bir vaziyet takınması, Eretna devleti ümerâsından Kutlu-Şah 'm müttefiki gibi hareket etmesi, Anadolu 'da büyük bir nufûz te'mini gayesine matuf bir siyâset telakkî olunabilir. Şüphesiz ki, bizzat fetihler yapması, gaza ve cihâd işlerinde bütün Anadolu türk islâm cemiyetini manen tatmin eden mühim zafer ve başarılarla ulaşmasının bunda büyük hissesi olmuştur. Bu sebepledir ki, Orhan Bey 'in son devirlerinde, Osmanlılar istediği vakit, küffâra karşı gaza ve cihâd uğrunda, bütün Anadolu türk beylikleri yardımcı askerî birlikler göndermekten çekinmediler.

Orhan Bey 'in devlet idaresi kuruculuğu vasfına gelince, bütün tarihler onun Osmanlı uç beyliğini hakikî bir devlet hâlinde teşkilâtlandırdığını ifâde etmekte müttefiktirler. Orhan Bey ilk devlet teşkilâtında Anadolu Selçukluları ile ilhanlıları örnek almış ve buna göre bir hükümet cihazı kurmuş idi. Bunun esâs temeli beylik merkezindeki d i v â n idi. Orhan Bey saltanatının sonlarına kadar Osmanlı divânı, bir uç beyliğinde gelişmekte olan genç ve küçük bir devlet cihazı olarak, basit ve mütevâzî bir vasfı hâiz idi. Henüz bey unvanını taşıyan hükümdar divâna bizzat başkanlık ediyordu. Uç beyliğinden beri, âdet olduğu üzere, bir da

veziri var idi. Fetih hakkı veya kılıç hakkı dolayısı ile, ordunun basma. Selçuklu an'anesine göre, henüz bir beyier-beyi tâyin edemeyen hükümdar bu işi veiahd olan şehzadeye tevdî ediyordu. Bu sebepten Orhan Bey devrinin sonlarına kadar divânda askeri müessesenin doğ-rudan-doğruya temsil edilmediği görülür. Divâna hükümet reisi durumunda bulunan ve ilk kuruluş devirlerinde ilmiye sınıfından gelmesi mûtad olan vezirin de icâbında başkanlık ettiği olurdu. Orhan Bey devri ilk vezirinin, ramazan 723 (eylül 1323) tarihli ve Orhan Bey zevcelerinden bulunan Asporça Hatun vakfiyesinden anlaşıldığına göre. Hacı Kemâlê^dinoğlu Alâeddin Paşa (ölm. 1340 sıralarında) adında, ilmiye sınıfından, belki de ahî ricalinden bir zât olduğuna ve bunun isim benzerliği

ORHAN. 4»S

yüzünden, Orhan Bey 'in küçük kardeşi Aiâ-eddin Bey ile karıştırıldığı görülmektedir, ikinci veziri ahi Mahmud-oğîu Nizâmeddin Ahmed Paşa olup, rebiulevvel 749 (haziran 1348) tarihli Lala Şahin Paşa vakfiyesinde, Ahmed b. Mahmüd al-Vazir kaydı ile, şâhidler arasında bulunuyordu. Bunu müteakip Hacı Paşa adında bir vezir, en nihayet de, 749 tarihli bir tem-Kknâmede Sinan Eİ-Din al-Fakih olarak ve Hacı Paşa'dan sonra, Orhan Bey 'in 761 (1360) tarihli vakfiyesinde de Sinâneddin Paşa şeklinde gördüğümüz, yine EM ricalinden Sinâneddin Yusuf Paşa divânda vezîr olarak bulunmuşlardır (tafsilât için bk. Hüseyin Hasâmedöin, *Koca Mehmed Paşa, T OEM*, sene 7, s. 43, 117; ayn. mî!., *Alâeddin Bey, TTEM*, sene 14, s. 15 ; Uzunçarşılı, *Osmanlılarda ilk vezirlere dâir mütâlea, Belleten* 9, s. 99 v.dd.; ayn. mil., *Os-manlı tarihi*, I, bk. fihrist). Bütün bu Orhan Bey devri vezirleri paşa

unvanı alıyorlar hükümdarın askerî-idârî bütün devlet işlerinde yardımcısı olduklarından dolayı, bu vazifelerine uygun olarak, bu unvanı taşıyorlardı. İlhanlılarda olduğu gibi askerî sınıf hâricinden tâyin olunmuş bulunduğu ve baş-kumandanlık şehzadeye verildiği, fakat onun beyler-beyi sıfatı ile divânda yer alamadığı cihetle, ihtisası dışında olmakla beraber, vezir divân içinde adetâ beyler-beyi vazifesini görüyordu. Ancak çeşitli askerî meselelerin, divân hâricinde hükümdara arz olunmak ve müsâadesi alınmak suretiyle bir karara bağlandığı da olurdu. Divân bu devirde, bir vezîr, Bursa kadısı ve Orhan Bey ile birlikte, en çok dört kişiden mürekkep idi. Divâna dâhil olmamakla beraber, bir fetva makamının, müftûnin mevcudiyeti de umumiyetle kabûl edilmektedir. Divân bütün memleket işlerinin birine derece ve en yüksek mercû olduğuna ve hükümlerin, nihâî kararların hep burada verildiğine göre mâliye işleri ile meşgul olan ve sonraki inkişâflara göre defterdar mevkiini iktisap edecek bulunan bir me'mur da, her hâlde vezire bağlı olarak, vazife görüyordu. XIV. asrın ortalarına kadar geçen zamanda Osmanlı divânında ancak bir vezirin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Orhan Bey Bursa'yi zaptetmeden ve devlet teşkilâtını henüz genişletmeden önce, payitaht kadısı kazaskerlik vazifesini de görmekte ve ayrıca kazasker bulunmamakta idi. Divânda diğer mühim bir değişiklik de, yine Orhan Bey 'in son devirlerinde, şehzade Süleyman Paşa 'nın (o da bir istisna olarak vezirler gibi paşa ınvâmını kullanıyor, fakat divân ile bir alâkası bulunmuyordu) ölümünü müteakip veliahdiğe ve Rumeli harekâtındaki ordunun başına Murad Bey 'in geçmesi ile yapılmış ve Karaman-oğulları ile Eretna devleti arasında çıkan ihtilâf dolayısıyla ile,

Murad Bey'in Ankara'ya gitmesi zarureti hâsıl olunca (1360), ilk defa şehzadeler dışında bir şahsın, Lala Şahin 'in, Rumeli fütihat ordusu başına, beyler-beyi sıfatı ile ve paşa unvanını alarak, bu rütbesi ile de aynı zamanda v e z î r payesine yükselmiş olarak, getirildiği görülmüş idi. Yine bu sıralarda Or» han Bey bu türlü bir vasfı hâiz olırs'yâni ilmiye sınıfı hâricinden bir kimseyi, kendi sarayı mensuplarından Lulu (Lülü veya Lolu) Paşa 'yi beyler-beyi payesi ile, Ankara 'ya yollamış idi. Bu suretle o devirde sâdece vezirlere mahsûs paşa unvanını alarak, birer beylerbeyi-vezîr olan bu şahıslar ikinci ve üçüncü vezir durumunda bulunmakta, baş-şehre geldikleri zamanlarda da divâna dâhil bir âza durumunu iktisap etmekte idiler (tafsilât için bk. Mustafa Akdağ, *Türkiye ,nin iktisadî ve içtimaî tarihi*, Ankara, 1959, I, 323—333). Osmanlı divânında vezirler ve askerî sınıfa mensup beylerin giyecekleri elbise ve başlarına saracakları sarığin şekli tesbit olunmuş ve böylece devlet erkânı ve askerî sınıf ile halk kıyafet bakımından birbirlerinden ayrılmışlardı. Orhan Bey *in divânda burma tübend sarılması, kendi askerine, Anadolu beylikleri askerlerinden ayrılması için ve onların kırmızı börküne mukabil, ak börk giydirilmesi hususunda bir karar aldığı bütün tarihlerde kayıtlıdır. Bu hususta diğer bir kaynak da Osmanlılarda ümerâ ve askerın elbiselerinin dar yenli tatar kaftanları olduğunu, bunların uçlarının elin üstünü örttüğünü, ümerânın ayrıca ham kumaştan, geniş dikişli ve pamuklu kaftanlar ve ekser askerın keçeden yapılmış kırmızı ve beyaz börk giydiklerini bildirmektedir ki, bu belki bir az daha muahhar kıyafeti anlatmaktadır (Kalkaşan-di, *Şubh al-a'şâ'*dan naklen, Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi*, I, 126 v.d.).

Şehir, kasaba ve kazaların idaresinde ise, Osman Bey zamanından itibaren elde edilen yerler buraları fetheden beylere verilmek suretiyle, doğrudan-doğruya aşiretin ileri gelen ve birer askerî kumandanı durumunda olan beyler kullanılıyordu; yâni Selçuklu divân dâiresi çevrelerindeki

idarenin aynı idi. Msl. 1n-Önü, Eski-Şehir, Bilecik, İznik, Karaca-Hisar, İzmit, Yeni-Şehir ve Bursa hep birer kaza teşkil ediyordu. Başlarında birer kadı ve su-başı var idi. Subaşılar tıem asayişe bakıyor, hem de o bölgenin askerî reisi bulunuyorlardı. Daha sonraları buraları birer sancak itibâr edilerek, savaşlarda asker başında olanlara tevcih edilmiş, yalnız en mühimlerinin başlarında şehzadeler bulunmuş idi. Bu esnada saneak tâbiri idarî bol» i geyi ifâde etmemekte ve daha ziyâde askerî

406 ORHAN.

birlik mânasına gelmekte idi. Bursa sancağı e m î r - i k e b î r unvanım hâiz ve fiilen hükümdar olan Osmanlı beyi yâni Orhan Bey tarafından temsil ediliyordu. Bu sebeple oraya Bey-Sancağı denilmiş idi. Böyle bir tesmiye şekli, bir yanda» Osmanlıların uç beyliği hâtırasını da canlandırmakta idi. 1350 sıralarında diğer mühim sancaklardan Karası ve izmit (bunlar aynı zamanda birer uç durumunda idiler) diğer şehzadelerin idaresinde idi. Saneak ve kaza merkezleri olan şehir ve kasabalarda askerî işlerin dışındaki bütün idârî, adlî ve beledî muamele ve hizmetler kadılara bırakılmış idi. Bunların en yüksek ilmiye makam ve mercileri Bursa kadısı olup, yukarıda işaret edildiği gibi, hem divâna dâhil olur, hem de bütün kadıların tâyin ve azilleri işine bakardı. Kazaskerlik makamı ihdas edilince, bu hususta köklü bir değişiklik vukua

geldi.

Orhan Bey Osmanlı beyliğinde muntazam bir devlet teşkilâtı meydana getirdiği sırada bütün timarlıları, muayyen birlikler hâlinde bir takım kumanda kademelerine bağladı. Osmanlı ordusunun en mühim unsurunu teşkil eden bu kısım, bilhassa aşiretlerden hizmetleri mukabilinde kendilerine tımarlar verilmek üzere çok vakit toplu bir hâlde vazifeye alınan sipahiler idi. Bunların ileri gelenleri, kendi boy ve oymaklarından topladıkları adamları ile beraber seferde vazife alıyorlar, gaza ve fetihten sonra, bu gazilere iptidadan timar verildiği gibi, onlara kumanda edenlere de daha yüksek bir timar tahsis olunuyordu. Hepsi de atlı olan bu timarlılar bir alay hâline konularak, başlarına en büyük timar sahibi olan kimse alay beyi tâyin ediliyordu. Her kazanın timarlıları birer çeri-başı idaresinde idiler, Şehzade Süleyman Paşa ordunun baş-kuman-danğmı yaptığı esnada ise, sancak beylerinin kumandasındaki bütün kuvvetlere kumanda etmekte idi. Orhan Bey devletinin dayandığı ikinci sınıf askerî kuvvet yaya ve müsellemler teşkilâtı oldu. Bunların vücûda getirilmesindeki temel sebep, her zaman vaktinde sefere gelmeyen yahut uzun zaman muhasara hizmetlerinde kalamadıklarından dolayı başarıları mahdud olan atlı aşiret sipahileri yerine yine türk gençlerinden daimî ve esaslı kuvvetlere ihtiyaç duyulması idi. Bursa kadısı Çandarlı Kara Halil 'in fikri ve uygulaması ile meydana gelen ve çiftçi halk arasından yazılarak teşkil olunan, hem atlı (müsellemler), hem de yaya demlen bu birlikler her 10 kişiye bir baş ve her 100 kişiye de daha büyük bir baş tâyin edilmek suretiyle teşkil olundular. İlk zamanlarda bunlar „padişâh hizmetinde olalım deyü" büyük bir tehalük

gösteren gönüllülerden meydana geliyordu (Neşrî. *Cihannümâ*, s. 154) ve evvelâ 1.000 kişilik bölükler hâlinde tertip edildiler. Sonraları sefer devam ettiği müddetçe 2 akçelik ulufe almak suretiyle, hizmet gördüler. Bunlar muharebe olmadığı zamanlarda kendilerin» gösterilen toprakları iş. leyip, bâzı vergilerden muaf tutuluyorlardı va müsellemler denilen 1.000 kişilik atlı kuvvetin 30 neferi bir ocak itibâr olunmuş idi ve içlerinden 5 nefer nöbetle savaşa giderdi;- sefere gitmeyenlerin ise, yamak olmaları ve gidenlere seferden dönünceye kadar muayyen harçlık vermeleri kanun hâline sokuldu ki, bu usûl XVI. asırda Rumeii 'de mevcut olan diğer bâzı askerî teşkilâtta da, yörükler ve tatarlarda da carî olmuştur. Şehzade Süleyman Paşa'mn kumandası altında, aynı zamanda yaya sancakbeyi eri, müsellemler sancak-beyleri ve tımarlı si-pâhî saneak-beylerinin seferlere katıldıkları bilinmektedir. Orhan Bey 'in son zamanlarında ordu teşkilâtının daha fazla genişlediği ve askerî sınıfların mükemmel bir müessesenin muhtelif kolları hâlinde tertiplendiği görülmektedir. Msl. Süleyman Paşa, babası Orhan Bey 'e gönderdiği bir mektubunda (krş. Feridun Bey, *Münşaat*, I) „zümre-i sipâhtan îvaz yiğit-başı-yj* 1.000 nefer atlı ile Evrenos Bey 'e yardıma gönderdiğini bildirmekte, elde edilen zafer üzerine, Orhan Bey de, ivaz yiğit-başıya bir sancak yollamakta, oralarda bir sancakbk yer verilmesini emretmekte, bu harekette yararlığı görülen Kara Cafer 'e de yiğit-başılık tevcih etmekte idi. Bundan her sipah böiüğünün başında yiğit-başılar bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunların müsellemlerin yerine teşkil edilmiş merkezî bir ordu hâlinde, yâni ücretlerini divânın ödediği kuvvetler olup.o'madığı, yayaların

yerini de azapların (bunun ilk zamanlarda hükümdarın şahsına bağlı n ö k e r denilen hassa kuvvetlere muahharan verilen ad olduğu iddia edilmektedir) yerini tutup-tutmadığı, yaya ve müsellemlerin bundan sonra eyâlet kadroları içinde yardımcı bir askerî teşkilât hâline getirildikleri meselesi, henüz kesin olarak halledilmiş ve salim bir hüküm ve karar verilebilecek bir mevzu hâline gelmiş sayılamaz (tafsilât için bk. Mustafa Akdağ, *ayn.esr.*, s. 343—348; Uzunçarşılı *ayn.esr.*, s. 126 v.dd.). Keza Osmanlılarda kapı-kulu müessesesinin ilk yetiştirme ocağı sayılan „acemioğlanlar" ocağının, Orhan Bey 'in son devrinde kurulduğu yolundaki görüş de (Akdağ, s. 350 v.d.) henüz bir iddiadan ileri geçecek mâhiyette değildir Osmanlı beyliğinin ilk mühim fethi olan ve yeni, kuvvetli bir siyâsî varlık yaratma yolunda belki en faîla cesaret veren şey, Orhan

ORHAN. 407

Bey 'in Bursa 'yi aldıktan sonra, burada kur. duğu ve sonra haleflerinin de *onun.* izinde yürüyerek, vücûda getirdikleri te'sislerin bu şehirde büyük bir türk nüfusunun toplanmasına sebep olması gerçeğidir. O evvelâ kilise ve manastırları eâmi ve medreseye çevirmek sâretiyl®, ilk ihtivadan karşıladı. Orhan Bey Bursa *yı muvakkat bir baf-şehir yapmış idi; çünkü İznik 'i aldıktan sonra, epeyce bir müddet orada kaldı ve daha geniş te'sislerini orada meydana getirdi. Fakat bu uzun sürmedi ve 1336 'dan itibaren, tekrar Bursa 'da cami, medrese, hankah ve imaret inşası ile mühim vakıflar yaptı. Gerek bunların vücûda getirilmesi, gerek başkaca te'sis edilen imaret ve tekkelerin yolcu misafirlere, fıkârâyâ yemek vermeleri, eski Selçuklu memleketlerinden muhacirlerin yeni yerlere, zahmet

çekmeden, yerleşmelerini epeyce kolaylaştırıyordu. Yalnız komşu Germi-yan-ogu!!arı arazisinden değil, fakat Anadolu 'mm her tarafından gelen türk nüfusunu Bursa ve etrafına çekme bakımından, bu te'sisier büyük faydalar sağlıyordu. Bizans devrinde iznik 'e nazaran çok daha ehemmiyetsiz görünen Bursa 'mn, Orhan Bey devrinde, bu süv'atli gelişmesine mukabil, Bileeik, İzmit ve hattâ İznik gibi, merkezler nisbeten sönük kalmışlardı. Bursa bu devirdeki üstünlüğünü bütün XIV. asır boyunca muhafaza etti ve türlü buhranlara ve karışıklıklara mâruz kalan diğer Anadolu şehirleri muvacehesinde huzur ve sükûn içinde devamlı inkişât gördü ve aynı zamanda dâr-ül-cihad gerisinde heyecanlı bir hareket üssü oldu. Bununla beraber, İznik de, daha zapt-edildiğinden itibaren, Orhan Bey tarafından ihtimam gösterilen bir şehir idi. Fethi müteakip müdâfîlerin firar ve kayıpları sebebi ile, erkeksiz kalan kadınlar Orhan Bey 'e müracaat ve hâllerini arzettikleri zaman, gâzîler bu evlere yerleştirilmiş, kocasız kalan hıristiyan kadınları ile evlendirilmek suretiyle, buranın şenlenmesi sağlanmış idi (krş. îbn Kemâl, *Tevârih-i âl-i Osman*, 2. defter, Millet kütüp., nr. 26, var. 33). Osmanlılarda ilk sikke Orhan Bey zamanında kesilmiştir. Orhan Bey parası denilince, Selçuklu sultanı Mas'üd II.'un kestirdiği dirheme muâdil olan 13 kıratlık, yâni 2.4 gramlık bir dirhem ile bunun yarısı olan 6 kıratlık (dirhemın vezni 11.5 ise, bunun yarısı da 5.75 oluyordu) akçenin yâni Selçuklu devri sikkelerinden *nısfıye'nin* iki ayrı ağırlıkta olduklarını anlamak icâp eder. Böylece Orhan Bey tarafından 5.75 kırat ve 100 dirhem gümüşten 270 aded olarak kestirilen Osmanlı akçesi, Fâtih 'in birinci defa tahta çıktığı 1444 tarihine kadar, oldukça sabit bir vezinde

tutulmağa çalışılmıştır

(tafsilât için bk. Halil Edhem, *Meskûkât-ı Osmaniye kataloga*, s. 4,6; Ali Bey, *Osmanlı imparatorluğunun ilk akçesi*, *TOEM*, sene 8, s. 358 ; Akdağ, *ayn. esr.*, s. 421, 425). Mamafih Orhan Bey akçesini, vezin itibârı iie dirhem in dörtte biri veya üçte biri sayanlar ve bana göre, *msl.* 100.000 akçelik Selçuklu ikramın, Orhan Bey devri akçesinin değeri bakımından, 300.000 akçelik Osmanlı hassına karşılık olduğunu ileri sürenler de vardır (krş. Akdağ, s, 26).

Orhan Bey 'in Süleyman Paşa, Sultan P»'urad, İbrahim, Halil ve Kasım adlarında, 6 oğlu olmuş idi. Mart 1362 'de vefat ettiği zaman, Murad, İbrahim ve Hali! Bey 'ier hayatta idiler. Gregoras 'a göre, Orhan Bey Kantakuzenos 'un kızı olan zeveesi Theodora 'dan doğan oğlu Halil 'i çok sevmekte, kendisinden sonra onu hükümdar yapmağı düşünmekte idi ve imparator İoances de bu çocuğı kendisine dâmad yapmak istiyordu ; hattâ şehzade Halil 'in Foça Cenevizlileri tarafından kaçırılıp da, bilâhare kurtarıldıktan sonra, babasının onu 1359 'da Kocaeli valiliğine getirdiğı de iddia edilmektedir (Gregoras 'tan naklen Uzunçarşılıh, *ayn. esr.*, s. 160; iskender Hcçi, *Şehzade Halil 'in sergüzeşti*, *TOEM*, sene 1, s 251). İbrahim'in annesinin ise imparator Andronikos III. 'un kızı Asporça Hatun olduğu ve Orhan Bey'in bu zeveesinden Fatma adında bir kızının da bulunduğu sanılmaktadır. Bu suretle Orhan Bey hem Kantakuzenos 'un kızını almış hem de Pa-leolog hanedanına dâmad olmuş demek idi. Süleyman Paşa ile Murad Bey ise, Yar-Hisar tekfurunun kızı olan Nilüfer Hatun adındaki ilk zevcesinden idi. Ahmedî 'nin bir kaydından anlaşıldığına göre, Murad Bey tahta geçince, hayatta bulunan kardeşleri İbrahim

ve Halil 'in isyanları üzerine, onlar ile uğraşmış ve ele geçirerek, öldürmüş idi (tafsilât için bk. Uzunçarşılıh, *ayn. esr.*; ayn. mil., *Gazi Orhan Bey vakfiyesi, Belleten*, sayı 19, s. 277 v. dd.). Neşri, Orhan Bey 'in, biri Bursa 'da ve biri de İznik 'te olmak üzere, iki imaret yaptırdığını ve Bursa 'da bir manastırı medrese hâline getirdiğini bildirdiği gibi, muhabbet gösterdiği dervişler, ezcümle Geyikii-Baba için zaviyeler yaptırdığını, ıssız yerleri imâr etmeği sevdiğini, msl. imaretini Gök-Dere suyu gibi, çok tenhâ bir yerde inşâ ettirdiğini, ilim amları hâmisî olduğunu kaydetmektedir (tafsilât için bk. *Ci-hannümâ* Ankara tab., s. 186),

B i b l i y o g r a f y a : Metinde zikredilenlerden başka bk. Âşık Paşa-zâde, Oruç Bey, Sâdeddin, Âlî, Lutfî Paşa, *Dustûr-nâme-i Enverî* Karamanı Mehmed Paşa (nşr Mükri-nün Halil, *TTEM*) Solak-sâde, Müneccim**40**

8 ORHAN - ORUÇ.

Başı ve Hayrullah Etendi tarihleri; Bizans tarihlerinden bilhassa o devre âit olanlar, Kautakuzenos ve Nikephore Gregoras mühimdir. En ehemmiyetli kaynaklar Orhan Bey ile alâkadar olarak son neşredilen vakfiye ve temliknâmelerdir; Orhan Gâzî'ain rebî-ülâhsr 749 (1348) tarihli mülknâmesi için, *Arşiv kılavuzu* (İstanbul, 1938), I, Uzun-çarşılıh, *Câzî Orhan Bey vakfiyesi* (724 ■= 1334; *Belleten*, 19;) ayn. mil., *Gâzî Orhan Bey 'in hükümdar olduğu tarih* (*Belleten*, 34); Hüseyin Hüsâmeddin Bey, *Asporça Hatun nâmına* 723 (1323)'te tertip edilen vakfiye ve cemâziyelûhır 761 (nisan 1360) tarihli *Orhan Beg vakfiyesi* (*TTEM* sene 16, eayî 17/94, s- 281 — 284); Mirmiroğlu, *Orhan Bey ile Bizans imparatora Andronikos III.*

arasındaki Pelekano muharebesi (Belleten, 50, s. 309 v.dd.); Gibbons, Osmanlı devletinin kuruluşu (trc. Râgîb Huîûsî); Fuad Köprülü, Osmanlı devletinin kuruluşu (Ankara 1959); j. v. Hammer ; Zinkeisetı ve Ior-ga tarihleri; Beîg Bursevî, Rigâz-ı belde-i irfan; Koyunlu-oğlu Mehmed Turgut, iznik ve Bursa tarihi { Bursa, 1935).
(M. TAYYİB GÖKBİLSİN.)